

نقش ادراک از بومی بودن برنامه درسی بر رضایت‌مندی از رشته
تحصیلی در دانشجویان (مورد مطالعه: دانشکده علوم تربیتی و روان
شناسی دانشگاه بیرجند)

The Role of Perception of Local Curriculum on Field Study
Satisfaction in Students of Educational Sciences and Psychology in
University of Birjand

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۷/۰۲/۲۶

Mohammad Akbari Borang
Sorayya Roodi Aliabadi
Zahra Habibi

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۱۱/۰۲

محمد اکبری بورنگ*
ثریا رودی علی‌آبادی**
زهرا حبیبی***

Abstract: The aim of the present study was to determine the relationship between perception of local curriculum and field study satisfaction. This study is descriptive and correlational. The research population consisted of 350 students of Educational Sciences and Psychology in University of Birjand. For cluster random sampling, 180 students were selected. Data collection was performed using two questionnaires on field study satisfaction and perception of local curriculum. Data analysis was performed employing Pearson's correlation coefficient and multiple regression. The result showed that there is a significant relationship between perception of local curriculum and field study satisfaction. In predicting the field study satisfaction based on perception of local curriculum, findings showed that component of curriculum associated with society is field study satisfaction and other components were not statistically significant ($p < 0.01$). Moreover, students' perception of curriculum was in average level.

Key words: field study satisfaction, localization, perception of local curriculum, students of Educational Sciences

چکیده: هدف از اجرای این پژوهش، بررسی رابطه ادراک از بومی بودن برنامه درسی و رضایت از رشته تحصیلی بود. این مطالعه، پژوهشی توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری، دانشجویان رشته علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه بیرجند به تعداد ۳۵۰ نفر بود. بر اساس فرمول کوکران، ۱۸۰ نفر به شیوه خوشه‌ای تصادفی به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. به‌منظور گردآوری اطلاعات از پرسشنامه رضایت از تحصیل و پرسشنامه ادراک از بومی بودن برنامه درسی استفاده شد. داده‌ها با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه تحلیل شدند. یافته‌ها نشان داد که بین بومی بودن برنامه درسی و رضایت از رشته تحصیلی رابطه معنی‌داری وجود دارد. در پیش‌بینی رضایت از رشته تحصیلی بر اساس ادراک از بومی بودن برنامه درسی، یافته‌ها نشان داد که فقط مؤلفه برنامه درسی مرتبط با جامعه، پیش‌بینی‌کننده رضایت از رشته تحصیلی است و سایر مؤلفه‌ها از لحاظ آماری، نقش معنی‌داری در تبیین متغیر ملاک نداشتند ($p < 0.01$). همچنین ادراک دانشجویان از برنامه درسی در سطح متوسطی قرار داشت.

واژگان کلیدی: رضایت از رشته تحصیلی، بومی‌سازی، ادراک از بومی بودن برنامه درسی، دانشجویان علوم تربیتی.

* استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه بیرجند (نویسنده مسئول: Akbaryborang2003@birjan.ac.ir)

** کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه بیرجند

*** کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه بیرجند

مقدمه

مهم‌ترین عنصر در توسعه هر جامعه‌ای، نیروی انسانی متخصص است. داشتن نیروی انسانی متخصص نیازمند امکانات و شرایط مساعد برای سرمایه‌گذاری در بسترهای آموزش سطوح عمومی و عالی است. یکی از عوامل مؤثر در افزایش توان علمی و تخصصی دانشجویان، رضایت از تحصیل است (عنبری و همکاران، ۱۳۹۲). رضایت تحصیلی، احساس خشنودی است که پس از تجارب و نتایج حاصل از آن در محیط‌های آموزشی در دانشجویان ایجاد می‌شود و ناشی از برآورده شدن انتظارات آنان است (آوان و رهمان^۱، ۲۰۱۳). هسن^۲ (۲۰۰۲) رضایت از تحصیل را بخشی از دیدگاه دانش‌آموز یا دانشجو در مورد ادراک شخصی او از محیط تحصیلی توصیف کرده است. از نظر پویروت^۳ (۱۹۹۲) نیز رضایت از تحصیل در دانشجویان، رضایت از همه برنامه‌های موجود در رشته انتخابی خود و همچنین رضایت از رابطه با مربی است. رضایت تحصیلی از جمله عواملی است که می‌تواند در وضعیت تحصیلی (شکورنیا، علیخانی، نجار و الهام‌پور، ۱۳۹۳)، پیشرفت تحصیلی (ادراکی، رامبد و عبدلی، ۱۳۹۰) و سلامت روان (عنبری، جمیلیان، رفیعی، قمی و مسلمی، ۱۳۹۲) نقش داشته باشد و می‌تواند عامل مهمی برای پذیرش دانشجویان از محیط آموزشی و شرایط موجود باشد و باورهای آنان را در خصوص رشته تحصیلی و امکانات آموزشی بسنجد (چو و لئو^۴، ۲۰۰۵). هنگامی که دانشجویان از نظر اجتماعی، علمی و فیزیکی احساس تناسب بیشتری با دانشگاه داشته و نیازهای آنها محقق شود، احساس رضایت بیشتری دارند (ندلر^۵، ۲۰۱۳) همچنین، میزان رضایت تحصیلی نیز در میزان انگیزش و ماندگاری دانشجویان در دانشگاه تأثیرگذار است (انصاری و موصلی^۶، ۲۰۱۱).

عوامل متعددی در احساس رضایت دانشجویان از تحصیل نقش دارند؛ از جمله، منش و رفتار مدرس با فراگیر، میزان علاقه‌مندی و تسلط مدرس بر موضوع درسی و شیوه تدریس (ربانی، ربیعی ۱۳۹۰)؛ عوامل دموگرافیک دانشجویان (عباس‌زاده،

---

1. Awan & Rehman

2. Hassan

3. Poirot

4. Chou & Liu

5. Nadler

6. Ansari & Moseley

برهانی و محسن‌پور، ۱۳۹۰)؛ فرهنگ و جو مؤسسه (آمیچ و پورتر^۱، ۲۰۰۲)؛ جو یادگیری و آموزش از جمله محتوا، روش تدریس و شیوه ارزشیابی گروه آموزشی و نظام مدیریت دانشگاه (انصاری و اسکروچی^۲، ۲۰۰۴)؛ ویژگی افراد مانند جنسیت و قومیت (گراونر^۳، ۱۹۹۷)، سن، هدف‌ها و انتظارات فردی (فای، ویلیامز و باربارا^۴، ۱۹۹۹)؛ یادگیرنده، هدف‌ها، طراحی، تدوین، اجرا و ارزشیابی، اجتماعی، اقتصادی و امکانات (نجاری، هدایت‌زاده، روشنی علی‌بنه‌سی و مختاریان، ۱۳۹۶) نقش مؤثری در رضایت تحصیلی دارند. از دیگر عواملی که به نظر می‌رسد می‌تواند نقش مؤثری در رضایت از رشته تحصیلی داشته باشد، برنامه درسی است. برنامه درسی اصلی‌ترین عنصر نظام آموزش عالی (نیلی، نصر، شریف و مهرمحمدی، ۱۳۸۹) و جوهره هر فعالیت آموزشی و یکی از عناصر مهم ارتقای کیفیت آموزش عالی است (حسین‌پور، شریعتمداری، نادری، سیف نراقی، ۱۳۸۶). از نظر سیلور، الکساندر و لوئیس^۵ (۱۹۸۱)؛ ترجمه خوی‌نژاد، ۱۳۸۰) برنامه درسی، همه تلاش‌های مدرسه برای تحقق بخشیدن به نتایج مطلوب در موقعیت‌های درون و بیرون مدرسه است (نقل در مهرمحمدی، ۱۳۹۳). از ویژگی‌های برنامه درسی اثربخش می‌توان، رعایت نظم و ترتیب منطقی، تدوین محتوای جامع و نو، حقیقت‌گویی، سودمندی و لحاظ کردن ویژگی‌ها و توانایی‌های مخاطبان را نام برد (کشانی و نوروزی، ۱۳۹۰). بومی‌سازی^۶ نیز یکی دیگر از ویژگی‌های برنامه درسی اثربخش است. از نظر موحد ابطحی (۱۳۸۵) مفهوم بومی شدن ناظر به فرایند طبیعی تعامل ارگانیک بین فرد، زبان و تاریخ و تجربه یک جامعه در تعامل با علم است. بومی‌سازی نوعی سیاست یا خط‌مشی است (فاضلی، ۱۳۸۷) و در مفهومی کلی، مطابقت با فرهنگ و نیازهای جامعه و انتظارات آن است (چنگ^۷، ۲۰۰۲). از نظر چنگ، دانش بومی دانشی است که طی زمان توسط افراد بنا شده و به مرور اشاعه یافته و مبتنی بر پیشینه فرهنگی، تاریخی و بستر اجتماعی خاصی است (چنگ^۸، ۲۰۰۰). از دیدگاه شریعتی نیز علم بومی نه تنها ممکن بلکه ضروری است و

1. Umbach & Porter

2. Ansari & Oskrochi

3. Cravener

4. Faye, Williams & Barbara

5. Saylor, Alexander & Lewis

6. Localization

7. Cheong

8. Cheng

سعادت جامعه درگرو آن است و باید به تولید علوم بومی متناسب با ارزش‌ها و نیازهای جامعه اقدام کرد (علی‌اصغری صدری و میری، ۱۳۹۱).

بومی‌سازی نظریه‌های علوم انسانی نیز مسئله‌ای مهم در هویت‌سازی و تقویت فرهنگ خودی است (سبزی و جمشیدی، ۱۳۹۳). تحول در برنامه درسی رشته‌های علوم انسانی به‌ویژه علوم تربیتی با رویکرد اسلامی و بومی، در سال‌های اخیر از دغدغه‌های اصلی صاحب‌نظران بوده است. انطباق نداشتن با نیازهای کشور و به‌روز نبودن محتوای برنامه‌ها منشأ اصلی دغدغه‌ها و تأکید بر ضرورت بومی‌سازی برنامه درسی است (نوذری، ۱۳۹۱). منظور از بومی‌سازی برنامه درسی این است که برنامه درسی بر اساس ایدئولوژی و فرهنگی باشد که فرد به آن متعهد است. همچنین فردی را تربیت کند که در عین بهترین استفاده از علوم و فنون، جهت‌گیری اسلامی آن رقیق نشده باشد (گلشنی، ۱۳۸۵). منظور از ادراک دانشجویان از بومی بودن برنامه درسی نیز عبارت است از تطبیق برنامه درسی با ویژگی‌های فردی، زندگی واقعی، ویژگی‌های فرهنگی دانشجویان و جدید بودن محتوای برنامه درسی. از گام‌های اساسی در بومی‌سازی پیش از هر اقدامی، بازاندیشی و بازتولید روش‌های تحقیق متناسب با آرمان‌های موجود است (سلیمی کوچی، ۱۳۹۱). همچنین لازم است بین همه دستگاه‌های ذی‌ربط هماهنگی وجود داشته باشد (باقری، ۱۳۸۷) تا درنهایت موجب تربیت دانشجویانی شود که دارای تفکر اسلامی و توانایی اندیشیدن مبتنی بر فرهنگ ایرانی باشد (نوذری، ۱۳۹۱) و بتواند برای مسائل جامعه راه‌حل ارائه کند (خسروی، نیلی و زمانی، ۱۳۹۵). آموزش عالی نیز در جهت بومی‌سازی باید هدف‌هایی از جمله ۱- انطباق هرچه بیشتر برنامه درسی با نیازهای جامعه؛ ۲- نهادینه کردن برنامه‌ریزی درسی در دانشگاه‌ها؛ ۳- روزآمد شدن برنامه‌ها با تحولات دانش بشری و ۴- تناسب بیشتر برنامه‌های درسی با امکانات و توانایی‌های دانشگاه‌ها را مدنظر داشته باشد (اخوی‌راد، ۱۳۸۸). نتایج پژوهش ملکی (۱۳۸۹) نشان داد برنامه درسی ملی بر اساس شاخص فطرت تنظیم نشده است. حسین‌پور و همکاران (۱۳۸۶) نیز در پژوهشی نتیجه‌گیری کردند برنامه درسی فعلی از لحاظ هدف‌ها، محتوا، روش آموزش، توجه به فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی، ارزش‌های دینی و اخلاقی با نیازهای دانشجویان فاصله دارد و نیاز به بازنگری جدی دارد. نتایج مطالعه ساداتی‌نژاد (۱۳۹۲) نشان داد که محتوای علوم انسانی در برخی از رشته‌ها، از سنت دانشگاهی غرب تقلید شده و با تحولات به وجود آمده در غرب سازگار و با ساختار جامعه

دینی ما ناسازگار است. یافته نوذری (۱۳۹۱) در بحث امکان‌سنجی اسلامی سازی و بومی‌سازی برنامه درسی علوم تربیتی نشان داد امکان بازنگری در عناوین، سرفصل‌ها و کتاب‌های درسی وجود دارد. یافته قادری و شکاری (۱۳۹۳) نشان داد کیفیت کلی برنامه درسی علوم تربیتی از دیدگاه اعضای هیئت علمی و دانشجویان در حد نسبتاً مطلوب بوده است. بر اساس نتایج پژوهش کارشکی، جعفری ثانی و ارفع بلوچی (۱۳۹۲) نیز شرکت‌کنندگان، کیفیت محتوای برنامه درسی رشته علوم تربیتی را در سطح متوسط ارزیابی کرده‌اند.

پژوهش جمالی زواره، نصر، آرمند و نیلی (۱۳۸۸) درخصوص تبیین معیارهای محتوایی تألیف و تدوین کتاب‌های درسی دانشگاهی رشته‌های علوم تربیتی، روانشناسی و مشاوره بود. یافته‌ها نشان داد که توجه به دانش قبلی، مستند بودن، کاربردی بودن محتوا، مغایرت نداشتن با ارزش‌ها، مبانی فرهنگی و نیازهای جامعه از نظر دانشجویان اهمیت بسیاری دارد. همچنین نتایج پژوهش عنایتی نوین‌فر، درانی و کرم‌دوست (۱۳۹۱) نشان‌دهنده آن بود که یکی از عوامل انتخاب رشته دانشجویان روانشناسی و علوم تربیتی، عوامل اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی است. نتایج مطالعه ربانی و ربیعی (۱۳۹۰) نشان داد شاخص‌های امکان شاغل شدن در حرفه مرتبط با رشته، امکان اشتغال و فرصت‌های شغلی موجود در رشته و داشتن درآمد کافی در صورت شاغل شدن در رشته بیشترین تأثیر را در رضایت تحصیلی داشته است. نتایج مطالعات آراسته، سبحانی‌نژاد و همایی (۱۳۸۷) نیز نشانگر آن است که یکی از کاستی‌های نظام آموزش عالی، متناسب نبودن محتوای درس‌ها با نیازهای دانشجویان است و دانشجویان گروه‌های آموزشی علوم انسانی بیش از سایر گروه‌ها به تناسب نداشتن محتوای درس‌ها اشاره داشته‌اند. همچنین عزیزی (۱۳۸۷) در پژوهشی نتیجه‌گیری کرد پایین بودن ارزش و منزلت اجتماعی رشته علوم انسانی در مقایسه با دیگر رشته‌ها، روشن نبودن آینده شغلی و بی‌ارتباطی این رشته با واقعیت زندگی، بی‌ارتباط بودن محتوای آموزشی با نیازهای بازار کار و مدیریت نامناسب رشته علوم انسانی در دانشگاه‌ها از مهم‌ترین عوامل مؤثر در نارضایتی دانشجویان است.

ون^۱ (۲۰۱۳) در پژوهشی به این نتیجه رسید که در آموزش عالی چین از جمله کتاب‌های درسی، هدف‌های آموزشی، فصل‌ها و روش آموزش از کشورهای غربی

^۱. Wan

کپی شده است و با الزامات برنامه درسی چین و خواسته‌های دانش‌آموزان مطابقت ندارد. نتایج مطالعه مارتینز^۱ (۲۰۱۲) نیز نشان داد برنامه درسی جغرافیا در کشور پرتغال به طراحی مجدد برنامه درسی در سطح محلی نیاز دارد به طوری که با ویژگی‌های اجتماعی و ویژگی‌های زمینه‌ای دانش‌آموزان مطابقت وجود داشته باشد. با توجه به آنچه گفته شد رضایت از رشته تحصیلی مهم است؛ چراکه می‌تواند در وضعیت تحصیلی، پیشرفت تحصیلی، سلامت روان، میزان انگیزش و ماندگاری دانشجویان در دانشگاه (شکونیا و همکاران، ۱۳۹۳؛ ادراکی، رامبد و عبدلی، ۱۳۹۰؛ عنبری و همکاران، ۱۳۹۲ و انصاری و موصلی، ۲۰۱۱) نقش داشته باشد. همان‌طور که گفته شد عوامل زیادی در رضایت از رشته تحصیلی نقش دارد. یکی از این عوامل بومی‌سازی برنامه درسی است. از سوی دیگر، نتایج تحقیقات نشان داده است که بومی‌سازی برنامه درسی وضعیت مطلوبی ندارد (نوروزی، صیادی شهرکی و مرادی، ۱۳۹۶؛ وفایی و سبجانی‌نژاد، ۱۳۹۴؛ ساداتی‌نژاد، ۱۳۹۲؛ نوذری، ۱۳۹۱؛ ون، ۲۰۱۳؛ مارتینز، ۲۰۱۲؛ ملکی، ۱۳۸۹؛ عزیزی، ۱۳۸۷، آراسته، سبجانی‌نژاد و همایی، ۱۳۸۷ و حسین‌پور و همکاران، ۱۳۸۶) بنابراین ارزیابی مداوم برنامه از منظر ادراک دانشجویان از بومی‌بودن برنامه درسی بسیار مهم می‌نماید. این پژوهش با هدف بررسی ادراک دانشجویان از بومی بودن برنامه درسی و نقش آن بر رضایت‌مندی از رشته تحصیلی در دانشجویان دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه بیرجند طراحی و اجرا شد. با توجه به هدف پژوهش، پرسش‌های زیر طرح شد:

۱. آیا بین ادراک دانشجویان از بومی بودن برنامه درسی به لحاظ برنامه درسی مرتبط با جامعه، انطباق برنامه درسی با فرهنگ و به‌روز بودن برنامه درسی با رضایت از رشته تحصیلی رابطه وجود دارد؟
۲. آیا ادراک دانشجویان از بومی بودن برنامه درسی پیش‌بینی‌کننده رضایت از رشته تحصیلی است؟
۳. ادراک دانشجویان از بومی بودن برنامه درسی به لحاظ مؤلفه‌های برنامه درسی مرتبط با جامعه، انطباق برنامه درسی با فرهنگ و به‌روز بودن برنامه درسی در چه سطحی قرار دارد؟

---

¹. Martins

روش پژوهش

این پژوهش از نوع توصیفی-همبستگی است که به صورت مقطعی انجام گرفت. جامعه آماری، همه دانشجویان رشته علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه بیرجند به تعداد ۳۵۰ نفر بود. نمونه مورد بررسی به شیوه خوشه‌ای تصادفی بر اساس فرمول کوکران با پذیرش خطای ۰/۰۵، ۱۸۰ نفر تعیین شد. در این پژوهش برای اندازه‌گیری ادراک از بومی‌سازی از برنامه درسی از پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده شد. این پرسشنامه بر اساس مطالعات چنگ (۲۰۰۲)، چنگ (۲۰۰۰)، گلشنی (۱۳۸۵)، موحد ابطحی (۱۳۸۵)، فاضلی (۱۳۸۷) و اخوی‌راد (۱۳۸۸) طراحی و تدوین شد. این پرسشنامه دارای سه مؤلفه جامعه (برنامه درسی مرتبط با جامعه)، فرهنگ (انطباق برنامه درسی با فرهنگ) و زمان (به‌روز بودن برنامه درسی) است و ۲۱ گویه دارد که بر اساس مقیاس لیکرت پنج‌درجه‌ای از کاملاً موافقم (۱) تا کاملاً مخالفم (۵) درجه‌بندی شده است. پرسشنامه با استفاده از روایی محتوایی مورد بررسی قرار گرفت. بدین منظور پرسشنامه در اختیار پنج نفر از استادان گروه علوم تربیتی قرار گرفت و بر اساس نظر آنها بازبینی و اصلاح شد. پایایی کل این ابزار با استفاده از روش ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۹ و برای مؤلفه‌های برنامه درسی مرتبط با جامعه، انطباق برنامه درسی با فرهنگ و به‌روز بودن برنامه درسی به ترتیب، ۰/۷۷، ۰/۸۳ و ۰/۶۷ به دست آمد که نشان‌دهنده پایایی مناسب ابزار است.

برای اندازه‌گیری رضایت از رشته تحصیلی از پرسشنامه رضایت از تحصیل بحرانی و جوکار (۱۳۷۸) استفاده شد. این پرسشنامه دارای ۱۳ گویه در طیف پنج درجه‌ای لیکرت است. این پرسشنامه با استفاده از روایی محتوایی مورد بررسی قرار گرفت. بحرانی و جوکار در بررسی پایایی پرسشنامه رضایت از تحصیل، میزان آلفای کرونباخ را ۰/۹۲ گزارش کرده‌اند. در این پژوهش نیز پایایی کل ابزار با استفاده از روش ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۰ به دست آمد. داده‌های گردآوری‌شده با استفاده از آمار توصیفی (میانگین، میانه و انحراف معیار) و استنباطی (همبستگی پیرسون و رگرسیون) به کمک نرم‌افزار SPSS تحلیل شد.

یافته‌ها

از ۱۸۰ پرسشنامه توزیع‌شده تعداد ۱۷۳ پرسشنامه به صورت کامل دریافت شد. میانگین سنی واحدهای مورد پژوهش ۲۰/۹۶۲ با انحراف معیار ۲/۳۵۷ سال بود که

حداقل و حداکثر سن افراد شرکت‌کننده در مطالعه به ترتیب ۱۸ تا ۲۹ سال بود. میانگین ادراک از بومی‌سازی از برنامه درسی ۵۵/۰۶ با انحراف معیار ۱۱/۲۱ و میانگین رضایت از رشته تحصیلی نیز ۴۲/۵۳ با انحراف معیار ۱۰/۷۴ بود (جدول ۱).

جدول (۱) میانگین و انحراف معیار ادراک از بومی‌سازی و رضایت از رشته تحصیلی دانشجویان

علوم تربیتی

متغیر	میانگین	انحراف معیار
ادراک از بومی‌سازی	۵۵/۰۶	۱۱/۲۱
رضایت از رشته تحصیلی	۴۲/۵۳	۱۰/۷۴

پرسش ۱: آیا بین ادراک دانشجویان از بومی بودن برنامه درسی به لحاظ برنامه درسی مرتبط با جامعه، انطباق برنامه درسی با فرهنگ و به‌روز بودن برنامه درسی با رضایت از رشته تحصیلی رابطه وجود دارد؟

به‌منظور بررسی رابطه ادراک از بومی بودن برنامه درسی و رضایت از رشته تحصیلی از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. نتایج نشان داد که بین ادراک از بومی بودن از برنامه درسی و رضایت از رشته تحصیلی ($r=0/40$ و $p<0/01$) رابطه معنی‌داری وجود دارد. با بررسی رابطه مؤلفه‌های ادراک از بومی بودن برنامه درسی (برنامه درسی مرتبط با جامعه، انطباق برنامه درسی با فرهنگ، به‌روز بودن برنامه درسی) و رضایت از رشته تحصیلی بین رضایت از رشته تحصیلی با برنامه درسی مرتبط با جامعه ($r=0/42$ و $p<0/01$) و انطباق برنامه درسی با فرهنگ ($p<0/01$) و به‌روز بودن برنامه درسی ($r=0/28$ و $p<0/01$) رابطه معنی‌داری دیده شد.

جدول (۲) ضرایب همبستگی بین ادراک از بومی بودن برنامه درسی با رضایت از رشته تحصیلی

ضرایب همبستگی	ادراک از بومی بودن	برنامه درسی مرتبط با جامعه	انطباق برنامه درسی با فرهنگ	به‌روز بودن برنامه درسی
رضایت از رشته تحصیلی	۰/۴۰	۰/۴۲	۰/۲۸	۰/۳۶
Sig	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

۲. آیا ادراک دانشجویان از بومی بودن برنامه درسی، پیش‌بینی‌کننده رضایت از رشته تحصیلی است؟

به‌منظور بررسی نقش مؤلفه‌های ادراک از بومی بودن برنامه درسی (برنامه درسی مرتبط با جامعه، انطباق برنامه درسی با فرهنگ، به‌روز بودن برنامه درسی) در پیش‌بینی رضایت از رشته تحصیلی از رگرسیون گام‌به‌گام استفاده شد. پیش‌فرض‌های استفاده از رگرسیون چندگانه، شامل واقعی بودن داده‌ها و استقلال خطاها پیش از انجام رگرسیون بررسی شد. برای نرمال بودن داده‌ها، از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف استفاده شد و نتایج نشان داد داده‌ها نرمال است ($p < 0/05$). به‌منظور بررسی استقلال خطا از آزمون دوربین واتسون استفاده شد و نتایج نشان داد مقدار به‌دست‌آمده کوچک‌تر از ۴ است، بنابراین استقلال خطا برقرار است و می‌توان از رگرسیون استفاده کرد. نتایج حاصل از تحلیل داده‌های پژوهش نشان داد که تنها مؤلفه برنامه درسی مرتبط با جامعه وارد تحلیل شد. سایر مؤلفه‌ها با توجه به نداشتن نقش معنی‌داری در پیش‌بینی متغیر ملاک وارد تحلیل نشدند ($p < 0/01$ ، $r^2 = 0/19$ ، $r = 0/42$).

جدول (۳) ضرایب رگرسیونی مربوط به پیش‌بینی رضایت از رشته تحصیلی بر اساس ادراک از بومی بودن برنامه درسی

sig	آماره t	ضریب استاندارد نشده		متغیر ملاک
		Beta	انحراف استاندارد	
۰/۰۰۰	۶/۰۸۴	۰/۴۲۲	۰/۱۷۶	برنامه درسی مرتبط با جامعه

پرسش ۲: ادراک دانشجویان از بومی بودن برنامه درسی به لحاظ مؤلفه‌های برنامه درسی مرتبط با جامعه، انطباق برنامه درسی با فرهنگ و به‌روز بودن برنامه درسی در چه سطحی قرار دارد؟

با توجه به جدول (۴) ادراک از بومی بودن برنامه درسی از سوی دانشجویان در سطح متوسط ارزش‌گذاری شده است. در بررسی مؤلفه برنامه درسی مرتبط با جامعه، میانگین ۱۷/۲۳ و انحراف معیار ۴/۲۳ به دست آمد که با توجه به تقسیم نمره‌ها در سه طبقه (از آنجاکه دامنه نمره‌ها بین ۵ تا ۲۵ است نمره‌ها به سه طبقه ۱۱/۶۶-۵، ۱۸/۱۶-۱۱/۶۷، ۲۵-۱۸/۱۷ (ضعیف، متوسط و خوب) تقسیم شد)، دانشجویان این مؤلفه را در سطح متوسط ارزش‌گذاری کردند. بنابراین از دید دانشجویان در مؤلفه برنامه درسی مرتبط با جامعه به بومی بودن برنامه درسی توجه نشده است.

در بررسی مؤلفه انطباق برنامه درسی با فرهنگ، میانگین ۱۷/۷۲ و انحراف معیار ۴/۸۳ به دست آمد که با توجه به تقسیم نمره‌ها در سه طبقه (از آنجاکه دامنه نمره‌ها بین ۵ تا ۲۵ است نمره‌ها به سه طبقه ۱۱/۶۶-۵، ۱۸/۱۶-۱۱/۶۷، ۲۵-۱۸/۱۷ (ضعیف، متوسط و خوب) تقسیم شد)، دانشجویان این مؤلفه را در سطح متوسط ارزش‌گذاری کردند. بنابراین از دید دانشجویان در مؤلفه انطباق برنامه درسی با فرهنگ به بومی بودن برنامه درسی توجه نشده است.

بررسی مؤلفه به‌روز بودن برنامه درسی، میانگین ۲۰/۱۰ و انحراف معیار ۳/۷۶ به دست آمد که با توجه به تقسیم نمره‌ها در سه طبقه (از آنجاکه دامنه نمره‌ها بین ۵ تا ۳۰ است نمره‌ها به سه طبقه ۱۳/۳۳-۵، ۲۱/۶۷-۱۳/۳۴، ۳۰-۲۱/۶۸ (ضعیف، متوسط

و خوب) تقسیم شد)، دانشجویان این مؤلفه را در سطح متوسط ارزش‌گذاری کردند. بنابراین از دید دانشجویان در مؤلفه به‌روز بودن برنامه درسی نیز به بومی بودن برنامه درسی توجه نشده است.

جدول (۴) میانگین متغیرهای مربوط به بررسی ادراک از بومی بودن برنامه درسی دانشجویان

علوم تربیتی

متغیرها	تعداد	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار
برنامه درسی مرتبط با جامعه	۱۷۳	۵	۲۵	۱۷/۲۳	۴/۲۳
انطباق برنامه درسی با فرهنگ	۱۷۳	۵	۲۵	۱۷/۷۲	۴/۸۳
به‌روز بودن برنامه درسی	۱۷۳	۶	۳۰	۲۰/۱۰	۳/۷۶

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج نشان داد بین رضایت از رشته تحصیلی و ادراک دانشجویان از بومی بودن برنامه درسی رابطه وجود دارد. این یافته پژوهش با یافته‌های مظفری و شکیبایی (۱۳۹۵) که نشان دادند فرهنگ رشته‌ای با تاکتیک‌های جامعه‌پذیری، رابطه دارد و در این رابطه رضایت از تحصیل نیز تأثیرگذار است؛ ندلر (۲۰۱۳) که به این نتیجه رسید هنگامی‌که دانشجویان از نظر اجتماعی، علمی و فیزیکی احساس تناسب بیشتری با دانشگاه داشته و نیازهای آنها محقق شود، احساس رضایت بیشتری دارند؛ آمبیچ و پورتر (۲۰۰۲) که فرهنگ و جو مدرسه بر رضایت دانشجویان نقش دارد؛ عنایتی نوین‌فر و همکاران (۱۳۹۱) که نشان دادند یکی از عوامل انتخاب رشته دانشجویان عوامل اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی است؛ ربانی و ربیعی (۱۳۹۰) که نشان دادند امکان شاغل شدن در حرفه مرتبط با رشته در رضایت تحصیلی نقش داشته است؛ عزیزی (۱۳۸۷) که نشان داد یکی از عوامل مؤثر در نارضایتی دانشجویان پایین بودن ارزش و منزلت اجتماعی رشته علوم انسانی است؛ عنایتی نوین‌فر و همکاران (۱۳۹۱) که یکی از عوامل انتخاب رشته دانشجویان روانشناسی و علوم تربیتی عوامل اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی است و یافته‌های ربانی و ربیعی (۱۳۹۰) که شاخص‌های امکان شاغل شدن در حرفه مرتبط با رشته، امکان اشتغال و فرصت‌های شغلی موجود در رشته و داشتن درآمد کافی در صورت شاغل شدن در رشته بیشترین تأثیر را در رضایت

تحصیلی داشته است، همسو است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که رضایت از رشته تحصیلی تحت تأثیر مؤلفه‌های زیادی از جمله بومی بودن برنامه درسی است. نتایج نشان داد دانشجویان، بومی بودن برنامه درسی علوم تربیتی و روانشناسی را در سطح متوسط ارزش‌گذاری کردند. از آنجا که یکی از مؤلفه‌های ادراک از بومی بودن برنامه درسی برنامه درسی مرتبط با جامعه است نتایج به دست آمده از پژوهش با یافته‌های مارتینز (۲۰۱۲) که نشان داد برنامه درسی جغرافیا در کشور پرتغال نیاز به طراحی مجدد دارد به طوری که با ویژگی‌های اجتماعی و ویژگی‌های زمینه‌ای دانش‌آموزان مطابقت وجود داشته باشد؛ آراسته، سبحانی‌نژاد و همایی (۱۳۸۷) که نشان دادند یکی از کاستی‌های نظام آموزش عالی تناسب نداشتن محتوای درسی با نیازهای دانشجویان است و دانشجویان گروه‌های آموزشی علوم انسانی بیش از سایر گروه‌ها از محتوای درس‌ها ناراضی هستند؛ جمالی زواره و همکاران (۱۳۸۸) که نشان دادند یکی از معیارهای محتوایی تألیف و تدوین کتاب‌های درسی دانشگاهی از نظر دانشجویان توجه به نیازهای جامعه است؛ نوروزی و همکاران (۱۳۹۶) که نشان دادند تمام کتاب‌های دوره متوسطه از نظر پرداختن به نیازهای اجتماعی و عاطفی در سطح پایینی بودند؛ ون (۲۰۱۳) که نشان داد آموزش عالی چین از جمله کتاب‌های درسی از کشورهای غربی کپی شده است و با الزامات برنامه درسی چین و خواسته‌های دانش‌آموزان مطابقت ندارد؛ نوذری (۱۳۹۱) که نشان داد یکی از دغدغه‌ها و تأکید بر ضرورت تحول در برنامه درسی علوم تربیتی، انطباق نداشتن با نیازهای کشور است؛ اخوی راد (۱۳۸۸) که نشان داد آموزش عالی باید با برنامه‌ای مدون علوم انسانی را با نیازهای بومی متناسب سازد؛ خمرنیا و همکاران (۱۳۹۵) که نشان دادند نگرانی در مورد آینده شغلی و متناسب نبودن رشته تحصیلی با نیازهای جامعه به اضطراب و ناامیدی دانشجویان نسبت به رشته تحصیلی منجر می‌شود و یافته ساداتی‌نژاد (۱۳۹۲) که نشان داد محتوای علوم انسانی در برخی از رشته‌ها، از سنت دانشگاهی غرب تقلید شده و با ساختار جامعه دینی ما ناسازگار است، همسویی دارد. در تبیین یافته‌های پژوهش می‌توان گفت آموزش عالی و به تبع آن برنامه‌های درسی به عنوان مهم‌ترین ابزارهای آموزش در دانشگاه، نیازمند تحول و تغییر مداوم هستند. در برنامه‌های درسی موجود در حوزه علوم انسانی، توجه چندانی به مؤلفه‌های بومی در تدوین محتوای برنامه درسی علوم انسانی نشده و نیازمند بازنگری و توجه بیشتری است (سلطانی و مهدی‌پور، ۱۳۹۴). این مهم در مطالعات ساداتی‌نژاد (۱۳۹۲)؛ نوذری (۱۳۹۱)؛ ملکی

(۱۳۸۹)؛ حسین‌پور و همکاران (۱۳۸۶) و ملکی (۱۳۸۹) که نشان دادند برنامه‌های تحصیلی فعلی با وضعیت مطلوب فاصله دارد، مورد تأکید قرار گرفته است. همچنین نتایج نشان داد که ادراک دانشجویان از انطباق برنامه درسی با فرهنگ در سطح متوسطی قرار دارد. این یافته پژوهش با یافته‌های حسین‌پور و همکاران (۱۳۸۶) که نشان دادند برنامه درسی از لحاظ توجه به فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی، ارزش‌های دینی و اخلاقی با نیازهای دانشجویان فاصله دارد؛ وفایی و سبحانی‌نژاد (۱۳۹۴) که نشان دادند کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره متوسطه به مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی توجه زیادی ندارد؛ اخوی‌راد (۱۳۸۸) که نشان داد تعداد اندکی از کتاب‌های دانشگاهی رشته علوم انسانی با فرهنگ بومی، ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی مطابقت دارد و یافته‌های جمالی زواره و همکاران (۱۳۸۸) که نشان دادند مغایرت نداشتن کتاب‌های درسی دانشگاهی رشته‌های علوم تربیتی، روان‌شناسی و مشاوره با ارزش‌ها، مبانی فرهنگی و نیازهای جامعه از نظر دانشجویان اهمیت بسیاری دارد، همسو است. بنا به نظر ملکی (۱۳۸۸) برنامه درسی، مقوله‌ای آمیخته به فرهنگ است که با اقتضائات فکری، اعتقادی و ارزشی رابطه محکمی دارد. یافته‌های پژوهش علیپور، علم الهدی و سرمدی (۱۳۸۹) نشان داد زمانی برنامه‌های درسی اثربخش هستند که درون‌دادهای نهاد آموزشی با زمینه‌های فرهنگی یادگیرندگان متناسب باشد. در بررسی ادراک دانشجویان از به‌روز بودن برنامه درسی، نتایج نشان داد که دانشجویان برنامه درسی را به لحاظ به‌روز بودن در سطح متوسطی ارزش‌گذاری کردند. این یافته با یافته‌های نوذری (۱۳۹۱) که نشان داد یکی از دغدغه‌ها و تأکید بر ضرورت تحول در برنامه درسی علوم تربیتی، به‌روز نبودن محتوای برنامه‌های درسی است و یافته‌های باقرزاده خواجه و مفتاحی خواجه (۱۳۸۷) که نشان دادند یکی از خواسته‌های دانشجویان از حوزه آموزش، به‌روز بودن مطالب درسی است، مطابقت دارد.

در مجموع، بر اساس نتایج به‌دست‌آمده می‌توان گفت که بومی بودن برنامه درسی از دید دانشجویان وضعیت مطلوبی ندارد؛ بنابراین توجه و بازنگری برنامه درسی با تأکید بر بومی‌سازی بسیار ضروری می‌نماید. از طرفی ادراک از بومی بودن برنامه درسی عاملی بسیار مهم در رضایت از رشته تحصیلی دانشجویان علوم تربیتی است. از این‌رو، بومی‌سازی برنامه درسی رشته علوم تربیتی و به دنبال آن افزایش رضایت از رشته تحصیلی که پیش‌زمینه موفقیت آنان در رشته تحصیلی است، ضروری می‌نماید.

پیشنهادها

- با توجه به نتایج پژوهش که نشان داد بین رضایت از رشته تحصیلی و ادراک از بومی بودن برنامه درسی رابطه وجود دارد پیشنهاد می‌شود محتوای برنامه درسی رشته‌های علوم تربیتی و روان‌شناسی در جهت بومی شدن مورد بازبینی قرار گیرد.
- با توجه به نتایج پژوهش که نشان داد ادراک دانشجویان از بومی بودن برنامه درسی رشته‌های علوم تربیتی و روان‌شناسی در سطح متوسط قرار دارد، پیشنهاد می‌شود کمیته‌ای به منظور بررسی برنامه‌های درسی رشته‌های علوم تربیتی و روان‌شناسی برای بومی‌سازی برنامه درسی تشکیل شود.
- با توجه به نتایج پژوهش که نشان داد ادراک دانشجویان از ارتباط برنامه درسی با جامعه نسبت به سایر مؤلفه‌ها در سطح پایین‌تری قرار دارد پیشنهاد می‌شود برنامه درسی از حیث ارتباط با جامعه، بازبینی و بازنگری شود و با برگزاری دوره‌هایی از سوی دفتر آموزش‌های ضمن خدمت، زمینه آگاهی استادان از اهمیت و شیوه‌های ارتباط برنامه درسی با جامعه و بومی‌سازی برنامه درسی فراهم آید.

منابع

- اخوی راد، بتول (۱۳۸۸). بررسی شیوه‌های بومی‌سازی علوم انسانی و تأثیر آن بر آموزش عالی. *ماهنامه مهندسی فرهنگی*، ۴ (۳۵-۳۶)، ۲۲-۲۸.
- ادراکی، میترا؛ رامبد؛ معصومه و عبدلی، روح‌الله (۱۳۹۰). ارتباط رضایت از تحصیل در دانشجویان پرستاری. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۱ (۱۱)، ۳۱-۳۹.
- آراسته، حمیدرضا؛ سبحانی‌نژاد، مهدی و همایی، رضا (۱۳۸۷). وضعیت دانشگاه‌های شهر تهران در عصر جهانی‌شدن از دیدگاه دانشجویان. *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ۴۷، ۵۰-۶۷.
- باقرزاده خواجه، مجید و مفتاحی خواجه، جلال (۱۳۸۷). بررسی و سنجش رضایت‌مندی دانشجویان از کیفیت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی تبریز. *علوم تربیتی*، ۱ (۴)، ۷-۴۲.
- باقری، شهلا (۱۳۸۷). علوم انسانی - اجتماعی از بحران تا بومی‌سازی، انتقادات و راهکارها. *فصلنامه حوزه و دانشگاه، روش‌شناسی علوم انسانی*، ۱۴ (۵۴)، ۴۷-۶۶.
- جمالی زواره، بتول؛ نصر، احمدرضا، آرمنند، محمد و نیلی، محمدرضا (۱۳۸۸). تبیین معیارهای محتوایی تألیف و تدوین کتاب‌های درسی دانشگاهی رشته‌های علوم تربیتی، مشاوره و روان‌شناسی. *سخن‌سمت*، ۲۱، ۳۱-۴۹.
- حسین‌پور، محمد؛ شریعتمداری، علی؛ نادری، عزت‌الله و سیف‌نراقی، مریم (۱۳۸۶). نگرش استادان علوم تربیتی به سرفصل برنامه‌های تحصیلی رشته‌های کاردانی و کارشناسی آموزش ابتدایی در آموزش عالی ایران. *دانش و پژوهش در علوم تربیتی*، ۱۵، ۹۵-۱۱۸.
- خسروی، مهوش؛ نیلی، محمدرضا و زمانی، بی‌بی‌عشرت (۱۳۹۵). شناسایی موانع ایجاد همخوانی بین موضوعات پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی ارشد رشته علوم تربیتی با نیازهای جامعه از نظر اعضای هیئت علمی. *نامه آموزش عالی*، ۹ (۳۳)، ۸۳-۱۰۳.
- خمرنیا، محمد؛ شکوهیان، فاطمه؛ اسکندری، شکوفه؛ کسانی، عزیز و ستوده‌زاده، فاطمه (۱۳۹۵). بررسی نگرش دانشجویان دانشکده بهداشت زاهدان نسبت به رشته تحصیلی و آینده شغلی در سال ۱۳۹۴. *مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان*، ۱۵، ۱۰۳-۱۰۱۴.

ربانی، رسول و ربیعی، کامران (۱۳۹۰). ارزیابی انتخاب رشته و تأثیر آن بر رضایت تحصیلی دانشجویان دانشگاه اصفهان. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۶۰، ۹۹-۱۲۰.

ساداتی‌نژاد، سیدمهدی (۱۳۹۲). بومی‌سازی علوم انسانی و ضرورت بازبینی مبانی انسان‌شناسی. نشریه پژوهش‌های سیاست اسلامی، ۱ (۱)، ۷-۴۳.

سبزی، داوود و جمشیدی، محمدحسین (۱۳۹۳). بنیان‌های فرهنگی - معرفتی بومی‌سازی نظریه علوم انسانی. معرفت، ۲۳ (۱۹۸)، ۱۳-۲۸.

سلطانی، اصغر و مهدی‌پور، نعیمه (۱۳۹۴). کاربست مؤلفه‌های کاربردی، ملی، جهانی، نظری و ساخت برنامه درسی در برنامه‌های درسی علوم انسانی از دیدگاه اعضای هیئت‌علمی (مورد: دانشگاه شهید باهنر کرمان). پژوهش‌های برنامه درسی، انجمن مطالعات برنامه درسی ایران، ۵ (۲)، ۴۷-۷۱.

سلیمی کوچی، ابراهیم (۱۳۹۱). امکان چاره‌جویی و تمهیداندیشی برای رفع موانع علوم انسانی. مجله مهندسی فرهنگی، ۶ (۶۷ و ۶۸)، ۶۶-۷۸.

سیلور، جی. گالن؛ الکساندر، ویلیام ام. و لوئیس، آرتور جی (۱۹۸۱). برنامه‌ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر؛ ترجمه غلامرضا خوی‌نژاد (۱۳۸۰). مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، شرکت به‌نشر.

شکورنیا، عبدالحسین؛ علیخانی، هوشنگ؛ نجار، شهناز و الهام‌پور، حسین (۱۳۹۳). رابطه رضایت از تحصیل با رویکردهای مطالعه و پیشرفت تحصیلی در دانشجویان پرستاری و مامایی. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۱۴ (۲)، ۱۰۱-۱۰۹.

عباس‌زاده، عباس؛ برهانی، فریبا و محسن‌پور، محدثه (۱۳۹۰). عوامل مؤثر بر انتخاب رشته در دانشجویان پرستاری تازه‌وارد دانشگاه علوم پزشکی کرمان. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۱۱ (۶)، ۶۰۰-۶۰۹.

عزیزی، نعمت‌الله (۱۳۸۷). بررسی چالش‌ها و نارسایی‌های تحصیلات دانشگاهی در حوزه علوم انسانی تأملی بر نظرات دانشجویان. مجله آموزش عالی، ۱ (۲)، ۱ - ۲۹.

علی‌اصغری صدری، علی و میری، سید جواد (۱۳۹۱). علی شریعتی و بومی‌سازی علوم. پژوهش‌نامه علم و دین، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۳ (۲)، ۹۵-۱۱۷.

علیپور، وحیده؛ علم‌الهدی، جمیله و سرمدی، محمدرضا (۱۳۸۹). جنسیت با نگاه به برنامه‌ای درسی پنهان در آموزش‌های مجازی ایران: جنسیت به‌عنوان عامل فرهنگی، اجتماعی. *دوفصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی*، ۱ (۲)، ۱۳۴-۱۵۲.

عنایتی نوین‌فر، علی؛ درانی، کمال و کرم‌دوست، نوروزعلی (۱۳۹۱). بررسی مقایسه‌ای عوامل مؤثر بر انتخاب رشته تحصیلی دانشجویان دانشکده فنی مهندسی، روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران. *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ۹۶، ۱۴۵-۱۶۷.

عنبری، زهره؛ جمیلیان، حمیدرضا؛ رفیعی، محمد؛ قمی، مهین و مسلمی، زهرا (۱۳۹۲). رابطه رضایت از رشته تحصیلی با سلامت روان و پیشرفت تحصیلی در بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اراک. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۱۳ (۶)، ۴۸۹-۴۹۷.

فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۸۷). گفتمان مسئله بومی، مسئله بومی‌سازی علوم اجتماعی از رویکرد مطالعات فرهنگی. *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۳ (۱)، ۸۴-۹۶.

قادری، حیدر و شکاری، عباس (۱۳۹۳). ارزیابی کیفیت برنامه درسی گروه علوم تربیتی دانشگاه کاشان. *پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، ۲ (۱۴)، ۱۴۷-۱۶۲.

کشانی، مهدیه و نوروزی، رضاعلی (۱۳۹۰). ویژگی برنامه درسی با تأکید بر نظر علامه طباطبایی. *معرفت*، ۲۰ (۱۶۰)، ۱۶۱-۱۷۳.

کارشکی، حسین؛ جعفری ثانی، حسین و ارفع بلوچی، فاطمه (۱۳۹۲). ارزیابی محتوای برنامه درسی رشته علوم تربیتی گرایش آموزش و پرورش پیش‌دبستانی و دبستانی. *پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، ۱۰ (۲)، ۱۱۱-۱۰۸.

گلشنی، مهدی (۱۳۸۵). *از علم سکولار تا علم دین*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

مظفری، آزاده و شکیبایی، زهره (۱۳۹۵). *نقش میانجی رضایت از تحصیل در رابطه میان فرهنگ رشته‌ای با تاکتیک‌های جامعه‌پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی*. کنفرانس بین‌المللی کسب‌وکار: فرصت‌ها و چالش‌ها، رشت، دانشگاه فنی و حرفه‌ای

میرزا کوچک صومعه‌سرا، -ICBOCH01/Paper-https://www.civilica.com/Paper-ICBOCH01_ICBOCH01_186.html

ملکی، حسن (۱۳۸۸). دیدگاه برنامه درسی فطری-معنوی مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

ملکی، حسن (۱۳۸۹). نقد و ارزیابی مبانی برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران بر اساس شاخص‌های فطرت. فصلنامه برنامه درسی ایران، ۵ (۱۸)، ۳۲-۶۱.

موحد ابطحی، سید محمدتقی (۱۳۸۵). گزارشی از همایش بومی و اسلامی‌سازی علوم انسانی: تأثیر بومی‌سازی علوم انسانی در پیشبرد نهضت تولید علم.

مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۳). برنامه درسی به‌عنوان محصول («یک» برنامه درسی). دانشنامه ایرانی برنامه درسی.

نوذری، محمود (۱۳۹۱). امکان اسلامی‌سازی و بومی‌سازی برنامه درسی علوم تربیتی. راهبرد فرهنگ، ۱۹، ۱۴۰-۱۶۸.

نوروزی، رضا علی؛ صیادی شهرکی، سمیه و مرادی، محمدرضا (۱۳۹۶). میزان پاسخ‌گویی محتوای برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه به نیازهای اجتماعی و عاطفی دانش‌آموزان. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۲ (۱۰)، ۱۳۵-۱۵۳.

نجاری، مهدی؛ هدایت‌زاده، حسام‌الدین؛ روشنی علی بنه‌سی، حسن و مختاریان، فرانک (۱۳۹۶). شناسایی عوامل مؤثر بر میزان رضایت مشتریان تحصیلات تکمیلی در نظام آموزش عالی با استفاده از مدل کانو. نامه آموزش عالی، ۱۰ (۴۰)، ۵۱-۷۳.

نیلی، محمدرضا؛ نصر، احمدرضا؛ شریف، احمدرضا و مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۹). الزام‌ها و پیامدهای اجتماعی برنامه درسی پاسخگو در آموزش عالی مطالعه موردی دانشگاه‌های دولتی اصفهان. جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۱ (۲)، ۵۷-۷۶.

وفایی، رضا و سبحانی‌نژاد، مهدی (۱۳۹۴). مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی و تحلیل آن در محتوای کتب درسی. دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی، ۳ (۵)، ۱۱۱-۱۲۸.

- Ansari, E. W.; & Moseley, L. (2011). You get what you measure: Assessing and reporting student satisfaction with their health and social care educational experience. *Nurse education today*, 31(2), 173-178.
- Ansari, E. W.; & Oskrochi, R. (2004). What 'really' affects health professions students' satisfaction with their educational experience? Implications for practice and research. *Nurse Education Today*, 24 (8), 644-655.
- Awan, M. A.; & Rehman, M. A. (2013). Antecedents of higher degree students' satisfaction: A developing country perspective.

- Middle-East Journal of Scientific Research*, 18 (5), 651-659.
- Bahrani, M.; & Joukar, B. (1378). *The study on the factor and the source which is effect on the determining tendency in school students*. The Function of Center of Shiraz University of Sciences.
- Cheong, C. Y. (2002). *Fostering Local Knowledge and Wisdom in Globalized Education: Multiple Theories Centre for Research and International Collaboration*. Hong Kong: Hong Kong Institute of Education, 1-36.
- Cheng, Y. C. (2000), A CMI-triplization Paradigm for Reforming Education in the New Millennium. *International Journal of Educational Management*, 14 (4), 156-174.
- Chou, S. W. & Liu, C. H. (2005). Learning effectiveness in a Web-based virtual learning environment: a learner control perspective. *Journal of Computer Assisted Learning*, 21 (1), 65-76.
- Cravener, P. A. (1997). Promoting active learning in large lecture classes. *Nurse Educator*, 22 (3), 21-26.
- Faye, K. E.; Williams, R.; & Barbara, G. F. (1999). Student nurse satisfaction: implications for the common foundation program. *Nurse Education Today*, 19 (4), 323-333.
- Hassan, M. M. (2002). Academic satisfaction and approaches to learning among United Arab Emirates university students. *Social Behavior & Personality: an International Journal*, 30 (5), 443-451.
- Martins, F. (2012). The national geography curriculum for basic education in Portugal: theory and practices by geography teachers. *Procedia-Social & Behavioral Sciences*, 47, 1643-1647.
- Nadler, D. R. (2013). The Influence of Social Class on Academic Outcomes: A Structural Equation Model Examining the Relationships between Student Dependency Style, Student-Academic Environment Fit, and Satisfaction on Academic Outcomes. *ProQuest LLC*. 789 East Eisenhower Parkway, PO Box 1346, Ann Arbor, MI 48106.
- Poirot, J. L. (1992). *Person-environment Interaction: Effect of Student-faculty Congruence on Academic Satisfaction and Achievement of Students*. Microform Publications, University of Oregon.
- Umbach, P. D.; & Porter, S. R. (2002). How do academic departments impact student satisfaction? Understanding the contextual effects of departments. *Research in Higher Education*, 43 (2), 209-234.
- Wan, J. (2013). Localization of the English public speaking course in China's EFL curriculum. *Asian Social Science*, 9 (1), 94.